

УДК821.0

DOI 10.24412/2413-2004-2022-1-38-47

- ВИЖАГИҲОИ ҒАЗАЛҲОИ
ИСТИҚБОЛИИ ВОҚИФИ
ЛОҲУРӢ АЗ ҒАЗАЛИЁТИ
НАЗИРИИ НИШОПУРӢ** *Маҳмудзода Обидҷони Бекназар, н.и.ф.,
доценти кафедраи назария ва таърихи адабиёти
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба
номи С.Айнӣ (Тоҷикистон, Душанбе)*
- ОСОБЕННОСТИ ГАЗЕЛЕЙ-
ОТВЕТОВ (ИСТИКБОЛ)
ВАКИФА ЛОХУРИ
НА ГАЗЕЛИ НАЗИРИ
НИШОПУРИ** *Махмуд-заде Обиджон Бекназар, канд. филол.
наук, доцент кафедры теории и истории
литературы Таджикского государственного
педагогического университета им. С. Айнӣ,
(Таджикистан, Душанбе)*
- PECULIARITIES OF GAZELS-
RESPONCES (ISTIKBOL) OF
VAKIF LOHURI TO
THE GAZELS OF NAZIR
NISHOPURI** *Mahmudzoda Obidjoni Beknazar, candidate of
philological sciences, lecturer of the department of
theory and history of literature of the Tajik State
Pedagogical University named after S. Aini (Tajikistan,
Dushanbe), E-MAIL: mirobid-26@mail.ru*

Калидвожаҳо: Назирии Нишопурӣ, Соиби Табрзӣ, Воқифи Лоҳурӣ, сабки ҳиндӣ, тазмин, истиқбол, таъсирпазирӣ, нусхаҳои хаттӣ, матншиносӣ

Вижагиҳои ғазалҳои истиқболӣ ва назираҳои Воқифи Лоҳурӣ ба ғазалиёти Назирии Нишопурӣ, яке аз намоёндагони бузурги сабки ҳиндӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Бо тақия бар чанд нусхаи хаттии девонҳои ҳар ду шоир матншиносии ғазалҳои мавриди назар сурат гирифтааст. Муқаррар шудааст, ки дар нусхаҳои хаттии девони Воқиф ба ду ғазали ӯ метавон дучор омад, ки дар онҳо абёти зиёде ба тақрор дида мешаванд. Аммо аз рӯи байти мақтаи ҳар ду ғазал маълум мешавад, ки яке дар ҷавоби ғазали Назирӣ ва дигаре дар истиқболи ғазале аз Соиб суруда шудааст. Дар асоси ин нукта муаллиф ба хулоса расидааст, ки ба эҳтимоли зиёд Воқиф ё ду ғазали ҷудогона сурудааст ва ё ҳамон нусхаи ягонро таҳриру тақмил кардааст. Таъкид мегардад, ки ин мавзӯ ҷусторҳои бештареро бар асоси дастрасӣ бар нусхаҳои дигари хаттии девони шоир тақозо мекунад. Ҳарчанд Воқиф бар ғазали Соиб низ тазмин бастааст, ҳам ғазали Соиб ва ҳам Воқиф дар истиқболи ғазале аз Назирӣ ба қалам омадаанд. Дар асоси ғазалҳои тазминӣ ва чанде аз назираҳои дигар ба ғазалҳои Назирӣ хулоса шудааст, ки Воқиф аз сабки сухани ин шоири тозагӯ таъсирпазир будааст.

Ключевые слова: Назири Нишопури, Вакиф Лохури, Саиб Табризи, индийский стиль, тазмин, истиқбол, текстологический анализ, рукописные списки

Проанализированы особенности составления газелей-ответов (истикбол) или подражаний (назира) Вакифом Лохури на газели одного из выдающихся представителей индийского стиля, Назири Нишопури. Текстологический анализ рассматриваемых газелей осуществлён с использованием нескольких рукописных списков диванов двух поэтов. Установлено, что в рукописях дивана Вакифа содержатся две газели, в которых повторяются некоторые бейты. Однако на основе макта - последнего двуступенчатого газелей - можно прийти к выводу, что одна газель написана в ответ на газель Назири, а другая - Саиба Табризи. На основе данного факта делается

вывод, что, по всей вероятности, Вакиф или составил две отдельные газели, или отредактировал одну газель и внёс добавление в её текст. Подчёркивается, что окончательный вывод по данному вопросу можно сделать путём тщательного исследования других рукописей дивана Вакифа. Несмотря на то, что Вакиф включил в текст газели бейт из стихотворения Саиба, и газель Вакифа, и газель Саиба являются ответом (истикбол) на газель Назири. На основании тазминов и подражаний (назира) на газели Назири делается вывод, что Вакиф в своём творчестве следовал поэтическому стилю Назири Нишопури.

Key-words: *Nazir Nishopuri, Vakif Lohuri, Saib Tabrizi, Indian style, tazmin, istikbol, textological analysis, manuscript lists*

The article presents an analysis of the peculiarities inherent in composition of gazels-responses (istikbol) or imitations (nazira) given by Vakif Lohuri to the gazels of Nazir Nishopuri, one of the outstanding representatives of Indian style. The textological analysis of the gazels in question is effectuated with a use of several divans of both poets, the formers being manuscript lists. It is established that Vakif's manuscripts contain two gazels, some beyts being reiterated in them. However, on the basis of makt – the last distich of gazels – one can come to the conclusion that one gazel is written to the response of Naziri's gazel, but another one to that of Saib Tabrizi. Proceeding from this fact, the author makes an inference running to the effect that, most probably, Vakif either composed two separate gazels or edited one gazel having brought addenda into its text. It is underscored that a final conclusion related to this issue can be made by the way of thorough study of other manuscripts from Vakif's divan. Notwithstanding the fact that Vakif included a beyt from Saib's poem into the text of the gazel, both Vakif's gazel and the one of Saib's are a response (istikbol) to Nazir Nishopuri's gazel. Designing on the premise of tazmins and imitations (nazira) following Naziri's gazels the conclusion is made that in his creation Vakif proceeded from Nazir Nishopuri's poetic style.

Маълум аст, ки нуфузи макоми Назирӣ дар суханварӣ дар қаламрави адабиёти тоҷикзабони Ҳинд ва эътирофи ӯ ба унвони яке аз пешқадамони тарзи тоза сабаби истикболи каломӣ ваӣ аз ҷониби шоирони дигар гардид. Соиб бо он ҳама шуҳрату макоми адабӣ, аз ҷумлаи иродатмандони Назирӣ ба шумор меравад, ки аз тарзи сухани ӯ пайравӣ намудааст. Баҳсу баррасии ин мавзӯ дар мақолаи дигари ин муаллиф чараён гирифтааст.

Аз дигар суханварони соҳибноме, ки тарзи сухани Назирро истикбол намудааст, Воқифи Лоҳурӣ ба шумор меравад. Воқифи Лоҳурӣ аз ҷумлаи суханварони адабиёти тоҷикзабони Ҳинди асри XVIII мебошад, ки дар соли 1689 дар Патёлаи Лоҳур чашм ба олами ҳастӣ кушода, соли 1781 дар ҳамон ҷо аз олам даргузаштааст. Аз ӯ то замони мо девони ашъор ва маснавие бо номи “Мирзо ва Саҳбо” боқӣ мондааст. Девони ашъори шоир соли 2015 ба кӯшиши Раҷабалӣ Худоёрзода ва Шарофиддин Асомиддинзода дар Тоҷикистон ба нашр расидааст. Ҳарчанд дар мақолаву нигоштаҳои ҷудоғонаи олимони тоҷик А. Ғаффоров (3) А. Ҳабибов (12) Р.Худоёрзода (11) ва дигарон роҷеъ ба рӯзгору осори шоир мулоҳизоте баён шудааст, аммо ягона таҳқиқоти мукамал дар бораи ин шоир рисолаи номзадии Асомуддинзода Шарофиддин ба шумор меравад, ки таҳти унвони “Поэтикаи ғазалиёти Воқифи Лоҳурӣ” соли 2018 ба дифоъ расидааст. (2)

Воқифи Лоҳурӣ ҳарчанд аз ҷумлаи намоёндағони сабки ҳиндӣ доништа мешавад, ки дар асри шукӯҳи ин сабки адабӣ зистааст, аммо шумораи зиёди ғазалҳои хешро ба

истикболи суханварони маъруфи пешин, аз ҷумла намояндагони сабки ироқӣ ба қалам оварда. Муаллифони пешгуфтори «Девони Вокифи Лоҳурӣ» дар иртибот ба ин мавзӯ навиштаанд: «Вокифи Лоҳурӣ (ваф. 1788) ба ғазалҳои шоирони гузашта ва ҳамасрони худ ба монанди Чалолиддини Румӣ (1207–1273), Авҳадӣ (тав. 1565), Замири (ваф. 1594), Назирӣ (ваф. 1612), Зухурӣ (ваф. 1616), Салими Техронӣ (ваф. 1647), Соиб (1603–1677), Халилӣ, Офарини Лоҳурӣ (ваф. 1742), Ҳазин (1692–1766) ва дигарон назира ва ҷавобияҳо навиштааст» [4, 17]. Баъдан ба унвони намуна чандин абёти шоирро зикр намуда, ки ба истикболи ашъори гуруҳе аз ин суханварон ба қалам омадаанд.

Мутолеаи девони Вокифи Лоҳурӣ муайян месозад, ки ӯ дар ду маврид мустақиман ба номи Назирӣ ҳангоми тазмини ғазалҳои вай ишорат кардааст. Ин матлаб дар навбати аввао, худ далели иродати хоси ин шоир ба шеърӯ шахсияти Назирӣ ба шумор меравад. Дар ғазали аввал, ки дар байти мақтаи вай бо зикри номи Назирӣ ҳамзамон як мисраъ аз ин шоир оварда мешавад, истикболи Вокиф аз тарзи суханварӣ ва шеваи баёни ӯ ба таври барҷаста намоён аст:

*Мақун тақлифи шарҳи дарди дил озурдаҷонеро,
Мақун ангушт бар лаб, то тавонӣ безабонеро.
Мақун бечо зи қӯи худ чу ман бехонумонеро,
Ғарибе, дардманде, хоксоре, нотавонеро.
Ғамам бисёру ман аз ёр дорам рухсати оҳе,
Чӣ сон, ё Раб, адо созам ба сатре достонеро?
Қуҷо он гул хабар аз рангзардиҳои ман дорад,
Ба ҷойи нома бифристам ба ӯ барги хазонеро.
Саворе тохт овардаст бар маъмураи хушам,
Ки барҳам мезанад аз як инон гардаш ҷаҳонеро.
На онам, к-аз сафи миҷғони хубон рӯ бигардонам,
Тавонам сурх кард аз хуни худ нӯки синонеро.
Маро девона медонанд тифлон, ҷойи он дорад,
Ки дар пирӣ ба дил ҷо додаам ишқи ҷавонеро.
Шикоят чун қунам дар пеши ӯ аз шӯрбахтиҳо,
Чаро дар талх гуфтан оварам шириндаҳонеро.
Савори раҳши нозӣ, сӯи ман туркона метозӣ,
Мабодо сар диҳад дил нолаи оташинонеро.
Ба пойи худ аз ин гулзор натвонам бурун рафтан,
Магар чун соя гирам домани сарви равонеро.
Фалак аз сайру даври худ надорад гайр аз ин матлаб,
Ки орад бар сари номехрубоне мехрубонеро.
Надонам маишҳари худро, валекин ин қадар донам,
Ки хунам сурх хоҳад кард хоки остонеро.
Сабо, ар ёр аз ҳоли манат пурсад, бигӯ: «Дидам
Дар отаи аз тапи сӯзанда мушти устухонеро».
Азизи вақтаму чархам ба ҷоҳи хорӣ афканда,
Намеафтад ба сарвақтам гузоре корвонеро.
Хаданги ғамзааш хӯрдам, парид аз сар ҷунон хушам,
Ки мегирам ба даъво ҳар замон абрӯкамонеро.
Назирӣ гуфт чун он моҳ омад бар сарам, Вокиф,*

«Кучо будӣ, ки имшаб сӯхтӣ озурдаҷонеро» [4, 38].

Нахуст бояд афзуд, ки шакли мазкури ғазал аз нашри девони Воқифи Лоҳурӣ, ки соли 2015 ба кӯшиши Раҷабалӣ Худоёрзода ва Шарофиддин Асомиддинзода таҳия ва нашр шудааст, баргирифта шуд. Аз ишорати мурағибони ин девон маълум мешавад, ки онҳо ғазали мазкурро на аз рӯи матни девони ҷопи сангии девони шоир, балки аз таъкираи «Ништари ишқ»-и Ҳусайнкулихони Азимободӣ овардаанд [1, 1574]. Вале муқоисаву муқобилаи он бо нашрҳои то кунун анҷомёфта ва ҳамзамон як нусхаи хаттии девони шоир, ки дар китобхонаи Маҷлиси миллии Ҷумҳурии Ислонии Эрон маҳфуз аст, нукоте баҳсбарангезеро низ ба миён овард, ки таҳқиқ ва ташреҳи он мувофиқи мақсад аст. Дар навбати аввал бояд афзуд, ки ин ғазал дар нашри девони Воқифи Лоҳурӣ, ки соли 1962 бо эҳтимоми Ғуломраббонии Азиз дар Панҷоби Покистон ба нашр расид, ба ин шакл омадааст:

*Мақун бечо зи кӯи худ чу ман бехонумонеро,
Ғарибе, дардманде, хоксоре, нотавонеро.
Мақун тақлифи шарҳи дарди дил озурдаҷонеро,
Мазан ангушт бар лаб, то тавонӣ бебабонеро.
Ғамам бисёру ман аз ёр дорам рухсати оҳе,
Чӣ сон, ё Раб, адо созам ба сатре достонеро?
Саворе тохт овардаст бар маъмураи хушам,
Ки барҳам мезанад аз як инон гардаш ҷаҳонеро.
Маро девона месозанд тифлон, ҷойи он дорад,
Ки дар пирӣ ба дил ҷо додаам ишқи ҷавонеро.
Шикоят чун қунам дар пеши ӯ аз шӯрбахтиҳо,
Чаро дар талх гуфтан оварам ширин даҳонеро.
Ба пои худ аз ин гулзор натвонам бурун рафтан,
Магар чун соя гирам домани сарви равонеро.
Фалак аз сайри даври худ надорад гайр аз ин матлаб,
Ки орад бар сари номехрубоне мехрубонеро.
Сабо, ар ёр аз ҳоли манат пурсад, бигӯ: «Дидам
Дар оташ аз тапи сӯзанда мушти устухонеро».
Надонам маиҳади худро, валекин ин қадар донам,
Ки хунам сурх хоҳад кард хоки остонеро.
Машав мағрур аз рангиннавои хештан булбул,
Биё, бишнавад зи ман як раҳ, сафири хунҷаконеро.
Надорам беш аз ин тоқат, ки бошам посбони гул,
Худовандо бо сар рафтам, расонӣ дилситонамро.
Ба гулшан бар ғариб афтада мастон андалеби ман,
Барои хотираш холӣ тавон кард ошёнро.
Кучо он гул хабар аз рангзардиҳои ман дорад,
Ба ҷои нома бифристам ба ӯ барги ҳазонеро.
Саводи раҳитозӣ, сӯи ман туркона метозӣ,
Мабодо сар диҳад дил нолаи оташинонро.
Азизи вақтаму чархам ба ҷоҳи хорӣ афканда,
Намеафтад ба сарвақтам гузоре корвонеро.*

**Назирӣ гуфт чун он моҳ омад бар сарам, Воқиф,
«Кучо будӣ, ки имшаб сӯхтӣ озурдаҷонеро» [6,7].**

Дар зимни муқоисаи ду матн маълум мешавад, ки гунаи дар наشري Тоҷикистон ба чоп расида, аз 16 байт ва дар Покистон чопшуда аз 17 байт иборат аст. Фарқияти зиёде дар байтҳои ҳарду ғазал дида мешавад, аз ҷумла шакли дар наشري Тоҷикистон омада аз ду матлаъ таркиб ёфтааст, аммо дар гунаи дуюм ҷойи абёти дар матлаъ омада иваз шудаанд. Дар баробари ин, ба назари мо, чанд маврид дар байтҳои дар матни дар Тоҷикистон чопшуда ба сурати ғалат сабт шуда, дар наشري покистонӣ саҳеҳтар ба мушоҳида мерасад. Масалан, дар байти аввал

**Макун таклифи шарҳи дарди дил озурдаҷонеро,
Мазан ангушт бар лаб, то тавонӣ безабонеро [6,7].**

ибораи “мазан ангушт бар лаб” нисбат ба “макун ангушт бар лаб” саҳеҳ аст, Ҳамчунин, дар байтҳои зерин ибораҳои «сайри даври худ» ба ҷои «сайру даври худ», «надонам машҳади» ба ҷои «надонам машҳари» дуруст қорбаст шудаанд.

**Фалак аз сайри даври худ надорад ғайр аз ин матлаб,
Ки орад бар сари номехрубоне мехрубонеро [6,7].**

**Надонам машҳади худро, валекин ин қадар донам,
Ки хунам сурх хоҳад қард хоки остонеро [6,7].**

Чанд байти дигар, ки баъдан зикр мешаванд, дар наشري Тоҷикистон дида намешаванд.

Нуктаи аслии қобили баҳс он аст, ки матни ғазали мазкур дар як нусхаи хаттии дар ихтиёри мо қарордоштаи девони Воқиф ба шакли зайл омадааст, ки новобаста ба такрори аксари байтҳо як фарқияти муҳим ба чашм мерасад. Аз байти матлаъи он маълум мешавад, ки гӯё ин ғазалро Воқиф на дар истиқболи Назирӣ, балки гӯё ба ҷавоби ғазале аз Соиб суруда бошад:

**Макун таклифи шарҳи дарди дил озурдаҷонеро,
Мазан ангушт бар лаб, нотаवоне, безабонеро.**

**Ғамам бисёру ман аз ёр дорам рухсати оҳе,
Чӣ сон, ё Раб, адо созам ба сатре достонеро?**

**Саворе тохт овардаст бар маъмураи хушам,
Ки барҳам мезанад аз як инон гардаш, ҷаҳонеро.**

**Маро девона месозанд тифлон, ҷойи он дорад,
Ки дар пирӣ ба дил ҷо додаам ишқи ҷавонеро.**

**Шикоят чун қунам дар пеши ӯ аз шӯрбахтиҳо,
Чаро дар талх гуфтан оварам ширин даҳонеро.**

**Ту меовиву дар дил мебарӣ дар дида ақлу дин,
Аз ин пас бар дари дил менишонам посбонеро.**

**Надонам машҳади худро, валекин ин қадар донам,
Ки хунам сурх хоҳад қард хоки остонеро.**

**Ту андар Раҳиш тозӣ, сӯи ман туркона метозӣ,
Мабодо сар диҳад дил нолаи оташинонро.**

*Ба пойи худ аз ин гулзор натвонам бурун рафтан,
Магар чун соя гирам домани сарви равонеро.*

*Зи файзи Соиб омад бо тамоми ин ғазал Воқиф,
Ки як раҳбар ба манзил мерасонад корвонеро [5, 43б].*

Ба назар мерасад, ки ғазали мазкур аз 10 байт таркиб ёфта ва чанд байти он дар мутуни дигари нақлшудаи он дида намешавад. Мисраи охири ғазали мазкур аз байти аввали як ғазали Соиб баргирифта шудааст, ки ба сурати зайл аст:

*Ба оҳе метавон аз худ баровардан ҷаҳоне,
Ки як раҳбар ба манзил мерасонад корвонеро [13].*

Дар баробари ин, зимни муқоиса маълум гардид, ки байти зерин, дар ду нашри болозикр ба ин шакл омадааст:

*Саводи рахитозӣ, сӯи ман туркона метозӣ,
Мабодо сар диҳад дил нолаи оташинонеро [6, 7].*

Байти мазкур дар нусхаи хаттии мавриди истифодаи мо ба ин сурат зикр шудааст, ки қобиди дарки дуруст ва саҳеҳ ба назар мерасад:

*Ту андар Раҳи тозӣ сӯи ман туркона метозӣ,
Мабодо сар диҳад дил нолаи оташинонеро [5, 43б].*

Ба андешаи мо, ба эҳтимоли зиёд мисраи аввал ҳадди ақал бояд ба сурати «Савори Раҳи тозӣ сӯи ман туркона метозӣ» бошад ва дар ин сурат маънии он равшан хоҳад буд.

Аз он ки ба эҳтимоли зиёд шояд ду гунаи ин ғазал будааст, ҷои баҳс шояд набошад, чун ба назар мерасад, ки дар нашрҳои анҷомёфта ду матлаъ дар ғазал дида мешавад, вале дар нусхаи хаттӣ танҳо яке аз онҳо омадааст. Ҷолиби тавачҷуҳ он аст, ки дар нусхаи хаттӣ ғазал бо байте шуруъ мешавад, ки вожаи қофияи он «озурдаҷонеро» бо ин вожаи байти аввали ғазали Назирӣ мушобеҳ аст, аммо дар мақтаъ мисраи ғазали Соиб боз ҳам бо ҳамин такрори вожаи қаблан қофияшуда ба назар мерасад.

Ба гумони ғолиб, Воқиф шояд ба ғазали ҳар ду шоир ҷавобияе дошта бошад, вале нуфузи бештари Назирӣ аз он ҷо ҳам равшан мешавад, ки ба ин вазну қофияву радиф нахуст ӯ ғазали хешро сурудааст. Соиб чун бештари маврид ба пайравихояш аз ин шоири тозаназар ишорат дорад, ба эҳтимоли зиёд тахмин метавон кард, ки ин суханвари мумтоз ҳам ғазали хешро дар истиқболи Назирӣ сурудааст. Дар баробари ин, тахмини дигаре ҳам метавон зад, ки Воқиф шояд аввал ҷавобияе ба Назирӣ навишта ва баъдан ба ғазали Соиб низ бо ҳамин вазну оҳанг назирае суруда бошад, ки дугонагии матлаъ дар ғазали ба ҷавоби Назирӣ навиштаи шоир гувоҳи ҳақиқати ин амр ба шумор меравад.

Ғазали дигаре, ки Воқифи Лоҳурӣ дар тазмини ғазали Назирии Нишопурӣ навиштааст, дар матни таҳиянамудаи Раҷабалӣ Худоёрзода ва Шарофиддин Асомиддинзода ба сурати зайл омадааст:

*Ҳамчу дил дар ғами ишқат ба ман анбозе нест,
Сар кунам нағмаи дарде, ки ҳамовозе нест.
Ҳарзапардозии дил сахт малулам дорад,
Андар ин шаҳр, бипурсед, қафассозе нест?
Ба гирифтории ман нестӣ, эй мурғи чаман,
Шукри мо кун, ки туро рухсати парвозе нест.
Оташ аз хашм мазан синаи садчоки маро,*

*Ки дар ин кӯҳнақафас мурғи хушовозе нест,
Чун маро раҳ ба дарун нест, чӣ дил шод кунам,
Ман гирифтаам, ки дари дӯст дари бозе нест.
Чи муносиб, ки шавам худ тарафи мурғи чаман,
То чу дил дар бағалам замзамапардозе нест.
Имшаб аз нола дилам ҳаст чу булбул маҳзуз,
Дар наси парда магар гӯш бар овозе нест?
Ин ғазал гуфта шуд аз ғайзи Назирӣ, Воқиф:
«Ғайри ман дар наси ин парда сухансозе нест» [4, 145].*

Микдори умумии абёти дар ин нашр омода 8 адад буда, иштибоҳи асосие, ки дар он ба мушоҳида мерасад, дар шакли нодурусти мисраи тазминшуда аз Назирии Нишопурӣ зоҳир мешавад. Дар чараёни муқоиса бо нашрҳои дигар ва нусахи хаттии девонҳои Назирӣ ва ҳам Воқифи Лоҳурӣ ба мушоҳида мерасад, ки мисраи мазкур ба шакли зерин омадааст:

*Ғайри ман дар наси ин парда сухансозе ҳаст,
Роз дар дил натавон дошт, ки гаммозе ҳаст [8, 11].*

Хатто дар нашри девони Воқифи Лоҳурӣ, ки соли 1962 бо эҳтимоми Ғуломраббонии Азиз дар Панҷоби Покистон сурат гирифтааст, шакли дурусти мазкур тазмин шудааст, ҳарчанд микдори абёти ғазал дар ин нашр бештар ба назар мерасад.

*Ҳамчу дил дар ғами ишқат ба ман анбозе ҳаст,
Сар кунам нағмаи дарде, ки ҳамовозе ҳаст.
Ҳарзапардозии дил саҳт малулам дорад,
Андар ин шаҳр, бипурсед, қафассозе ҳаст?
Ба гирифтории ман нестӣ, эй мурғи чаман,
Шукрҳо кун, ки туро руҳсати парвозе ҳаст.
Оташ аз хаши мазан синаи садчоки маро,
Ки дар ин кӯҳнақафас мурғи хушовозе ҳаст.
Имшаб аз нола дилам ҳаст чу булбул маҳзуз,
Дар наси парда магар гӯш бар овозе ҳаст?
Дид то ашқи маро ҷуст ҳаёли ту зи чаши,
Натавон буд дар он хона, ки гаммозе ҳаст.
Эй ки пурсӣ, кӣ туро қарда зи ҷоду бемор,
Ғайр аз он чаши магар ҳеч фусунсозе ҳаст?
Чи муносиб, ки шавам худ тарафи мурғи саҳар,
То чу дил дар бағалам замзамапардозе ҳаст.
Гу макун саъй ба вайронии ман ҳамсоя,
З-он ки дар хонаи ман хонабарардозе ҳаст.
Чун маро раҳ ба дарун нест, чӣ дил шод кунам,
Ман гирифтаам, ки дари дӯст дари бозе ҳаст.
Ин ғазал гуфта шуд аз ғайзи Назирӣ, Воқиф:
«Ғайри ман дар наси ин парда сухансозе ҳаст» [6, 122-123].*

Дар нусахи хаттии мавриди истифода бошад, шакли комили ғазал чунин омадааст:

Ҳамчу дил дар ғами ишқат ба ман анбозе ҳаст,

*Сар кунам нағмаи дарде, ки ҳамовозе ҳаст.
Ҳарзапардозии дил саҳт малулам дорад,
Андар ин шаҳр, бипурсед, қафасозе ҳаст?
Ба гирифтории ман нестӣ, эй мурғи чаман,
Шукрҳо кун, ки туро руҳсати парвозе ҳаст.
Оташ аз ҳашм мазан синаи садчоки маро,
Ки дар ин кӯҳнақафас мурғи хушовозе ҳаст.
Имшаб аз нола дилам ҳаст чу булбул маҳзуз,
Дар паси парда магар гӯш бар овозе ҳаст?
Дид то ашки маро рафт ҳаёли ту зи чашим,
Натавон буд дар он хона, ки гаммозе ҳаст.
Эй ки пурсӣ, кӣ туро карда зи қоду бемор,
Ғайр аз он чашим магар ҳеч фусунсозе ҳаст?
Ин ғазал гуфта шуд аз файзи Назирӣ, Воқиф:
«Ғайри ман дар паси ин парда суҳансозе ҳаст» [5, 56a]*

Аз ин таҳлили муқоисавӣ маълум мешавад, ки ба эҳтимоли зиёд дар мавриди бозхонии матн мураттибони девон иштибоҳан «ҳаст»-ро «нест» хондаанд ва дар натиҷа шакли ғазали мазкур ҳосил шудааст. Аз назари дигар, ба мушоҳида мерасад, ки гоҳо маврид абёти ғазал дар сурати ба шакли «нест» хондани мисраъҳо халали маъноӣ пайдо мекунад. Хосатан, маънии ҳамин мисраи тазминшуда аз Назирӣ дар ҳолати бо гунаи «нест» хондан халал хоҳад ёфт, зеро ҳаргиз ин суҳанвари мумтоз дар ҷое аз ашъори хеш то ба ин ҳад изҳори фазлу ғурур накарда, ки чунин бигӯяд: “ғайри ман дар паси ин парда суҳансозе нест”.

Дар баробари тазмини ғазалиёти Назирӣ Воқифи Лоҳурӣ дар истиқбол аз вазну қофия ва радифи сурудаҳои ин суҳанвари мумтоз ғазал сурудааст, ки ба намунае аз он ишорат мекунем:

Назирӣ:

*Гар ба суҳан дароварам табъи суҳансаройро,
Бар бару дӯш сар диҳӣ гирия ҳой-ҳойро [10,33]*

Воқиф:

*Ёр ғумошт бар сарам ҳаҷри хирадрабойро,
Аз сари ман кӣ, чуз Худо, во кунад ин балойро [4,33].*

Дар заминаи муқоисаи ин ду сурудаи шоирони мавриди назар маълум мегардад, ки Воқиф талос бар он кардааст, ки шумори абёти ғазали худ биафзояд ва онро ба 16 байт расонад. Ғазали Назирӣ бошад ҳамагӣ аз ҳафт байт таркиб ёфтааст. Ҳангоми киёс маълум гардид, ки аз вожагони дар мақоми қофия омада дар ғазали Назирӣ ҳамагӣ се адади он дар ғазали Воқиф тақрор шудаанду халос. Бо тақия бар ин матолиб метавон изҳор дошт, ки Воқиф дар баробари истиқбол аз ғазали Назирӣ кӯшиши эҷоди тозақориҳо мекунад, ки аз ҷумлаи онҳо афзудани миқдори абёт, навгониҳо дар шеваи эҷоди қофия ва таркибҳои шоирона ба шумор мераванд.

Дар маҷмӯъ, аз баррасӣ ва таҳқиқи шеваҳои истиқболи Воқифи Лоҳурӣ аз Назирии Нишопурӣ равшан мегардад, ки ин суҳанвари сабки ҳиндӣ баробари тазмини чанд ғазали Назирӣ аз сабки суҳан ва вазну оҳанги ғазалиёти ӯ низ пайравӣ намудааст. Ҳарчанд сурудани тазмин ба ғазалиёти шоирони дигари пешин ва сабки ҳиндӣ аз

чумлаи хусусиятҳои шеъри Воқиф ба шумор меравад, вале ба назар мерасад, ки бо назардошти иродату ихлос ва истиқболи аз сабки сухан ва шеваи нигориши Назирӣ равшан мегардад, ки бештари маврид ба ин шоири тозаназар ба ашъори ин шоири пешқадам дар тарзи тоза таваҷҷуҳи хоса дорад. Намунаҳои мавриди таҳлилу баррасии мо қарордошта худ воқеияти ин андешахоро собит мекунад. Дар баробари ин, таҳлили қиёсии ғазалҳои истиқболии Воқифи Лоҳурӣ аз Назирии Нишопурӣ баёнгари он ҳам ҳастанд, ки дар чараёни пайравӣ суханвари мумтози мо кӯшишҳои дар навгароиву навоарӣ бо афзудани миқдори абёт дар ғазал, истифодаи вожаву таркибҳои нав дар мақоми қофия, бунёди таркиб ва тасвирҳои шоирона мекунад. Нуктаи муҳими дигари қобили таъкид он аст, ки бо назардошти мавҷудияти гунаҳои мухталифи ғазалҳои Воқифи Лоҳурӣ дар нусхаҳои хаттӣ ва чопии девонҳои ӯ зарурате пеш омадааст, ки дар навбати аввал гунаҳои дуруст ва саҳеҳи ашъори шоир дар заминаи тасҳеҳи матни илмӣ-интиқодии Девони ӯ барқарор ва бар асоси он мушкилоту муаммоҳои ҷойдошта дар матншиносии осори суханвар бартарарф гардида, замина ва сабабҳои аслии таваҷҷуҳи вай ба ашъори суханварони пешин, ихтилоф дар матни ғазалҳои ба сурати тазмин эҷодшуда, таҳриру такмили ашъор ба таври дақиқ муқаррар карда шаванд.

Пайнавишт:

1. *Азимободӣ, Хусайнқулихон. Тазкираи «Ништари шиқ». Дар панҷ ҷилд. Ҷилди 5. – Душанбе: Дониш, 1988. – 1827 с. Тезкире “Скальпель любви”. В 5-ти т. Т.5*
2. *Асомуддинзода Шарофиддин. Поэтика газелей Вокифа Лохури: дисс... канд. филол. наук. – Душанбе, 2018.- 167 с.*
3. *Ғаффоров А. Назми форсизабони Ҳинду Покистон дар нимаи дуюми асри XIX ва асри XX. – Душанбе: Дониш, 1975. – 141 с.*
4. *Лоҳурӣ, Воқиф. Девон. Муаллифони сарсухан, таҳиягарони матн, луготу тавзеҳот Раҷабалӣ Худоёрзода ва Шарофиддин Асомиддинзода.- Душанбе: Ашӯриён, 2015.- 680 с.*
5. *Лоҳурӣ, Воқиф. Девон. Нусхаи хаттии китобхонаи маҷлиси Шӯрои миллӣ таҳти шумораи 13837.*
6. *Лоҳурӣ, Воқиф. Девон. Ба эҳтимоми профессор Ғуломраббони Азиз.- Лоҳур, интишороти академияи адабии Панҷоб, 1962.- 922 с.*
7. *Маҳмудзода Обидҷон Бекназар. /Истиқболи Соиби Табрзӣ аз Назирии Нишопурӣ. Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ) (маҷаллаи илмӣ). Бахши филологӣ. №4 (87)-2020.Саҳ.218-223.*
8. *Нишопурӣ, Назирӣ. Нусхаи хаттии маҳфуз дар Маркази мероси хаттии назди Раёсати Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шумораи 823.*
9. *Нишопурӣ, Назирӣ. Қуллӣёт. Чопи сангӣ. Лақнава, матбааи Нувалкишур. 1954. – 413 с.*
10. *Нишопурӣ, Назирӣ. Девон. Тасҳеҳ ва таълиқоти Муҳаммадризо Тоҳирӣ.- Техрон: Нигоҳ, 1389.- 672с.*
11. *Худоёрзода Р. Таҳқиқ ва нақди осори адабӣ. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 559 саҳ.*
12. *Ҳабибов А. Аз таърихи равобити адабии Бадахшон бо Ҳиндустон. – Душанбе: Дониш, 1991. – 172 саҳ.*
13. <https://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazalkasa/sh444/>

Reference Literature:

1. Azimbodi, Husaynqulikhon. Tezkire "Scalpel of Love". In 5 volumes. - V.5. - Dushanbe: Knowledge, 1988. - 1827 pp.
2. Asomuddinzoada, Sharofiddin. Poetics of Vakif Lohuri`s Gazels: candidate dissertation in philology. – Dushanbe, 2018. - 167 pp.
3. Gafforov A. Indo-Pakistani Persian Poetry Referring to the second Half of the XIX-th and the XX-th Centuries. - Dushanbe: Knowledge, 1975. - 141 pp.
4. Lohuri, Vakif. Devon: Authors of the introduction, compilers of text, dictionary and commentary: Rajabali Khudoyorzoda, Sharofiddin Asomiddinzoda. - Dushanbe: Ashuriyon,(Poets) 2015. - 680 pp.
5. Lohuri, Vakif. Devon. Written Copy of the Supreme Council Library under number 13837.
6. Lohuri, Vakif. Devon. In honor of Professor Ghulamrabboni Aziz. – Lahore Punjab Literary Academy, 1962. - 922 pp.
7. Mahmudzoda Obidjon Beknazar / Imitation to Soibi Tabrizi by Nazir Nishapur. Bulletin of Pedagogical University (Tajik State Pedagogical University named after S. Aini) (scientific journal). Philological section. – 2020, №4 (87). – pp. 218 - 223.
8. Nishopuri, Nazir. Copies Stored in the Center for Written Heritage under the Presidium of the National Academy of Sciences of Tajikistan Republic No. 823.
9. Nishopuri, Nazir. College. Stone Printing. – Lucknow: Nuvalkishur printing-house. 1954. - 413 pp.
10. Nishopuri, Nazir. Devon. Correction and Interpretation of Muhammadrizo Tohiri. - Tehran: View, 1389. – 672 pp.
11. Khudoyorzoda R. Research and Review of Literary Works. - Dushanbe: Cognition, 2016. - 559 pp.
12. Habibov A. From the History of Badakhshan's Literary Relations with India. - Dushanbe: Knowledge, 1991. - 172 pp.
13. <https://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazalkasa/sh444/>